

Kutsal Tecrübesine Farklı Bir Yaklaşım: Mircae Eliade

From a Different Perspective to Sacred Experience: Mircea Eliade

ÖZET

Çalışmanın amacı tarihsel süreç gözönünde bulundurularak M. Eliade'nin düşüncelerinden hareketle kutsal tecrübesini irdelemektir. Çalışmada modern insandan *homo religiosus*'a insanın kutsal tecrübesi ve M. Eliade'nin *homo religiosus* anlayışı yorumlanmaktadır. Şu sorulara cevap aranmaktadır; insanın kutsal tecrübesi tarihsel süreçte farklı şekillerde okunabilir mi? M. Eliade'a göre *homo religiosus*'un var oluş serüveni nasıl anlaşılmalıdır? *Homo religiosus* kendi özünden hareketle profan ve kutsal ilişkisini nasıl çözümlemektedir? Orta Çağ boyunca varlığını sürdüren insan anlayışı kültürel, sosyal ve bilimsel gelişmelerin de etkisiyle yaşamın anlamını ve değerini sorgulayan yeni bir insan anlayışına yani modern insana dönüşür. M. Eliade'a göre modern insan kutsal dışı (profan) ve kutsal ayrımı yaparak Tanrı'dan uzaklaşmaktadır. O ait olmadığı profan dünyada yaşamın kutsallığını keşfetmek yerine kendi hazlarına yönelerek zehirlenmektedir. İnsan kutsaldan yani aşkın bütünlükten kopmuş, bu dünyada kendisini zayıf ve yalnız hissetmektedir. İnsanın bu ızdıraptan kurtulabilmesi için kutsal ile diyalojik süreci kurması gerekmektedir. M. Eliade'a göre insan bu karşıtlığı bünyesinde birleştirebilen, ahengi yakalayabilen *homo religiosus* ile aşmalıdır. *Homo religiosus*, kutsalın kendini ontolojik olarak fark edilir kılmasıyla profan tecrübeden kutsal tecrübeye geçiş sağlayabilmekte ve biricik tecrübeyi yaşayabilmektedir. Bu biricik tecrübe kutsalın profanda kendini sınırlamasındaki paradoks gibi insanın biriciklik içindeki evrenseli imlemektedir. *Homo religiosus*'un ima ettiği şey, gerçekliğin kutsallığının doğuştan mı yoksa insani olarak mı kabul edildiğine bakılmaksızın, her insanın kutsalla ilişki kurmak için doğal kapasiteye sahip olduğudur.

Anahtar Kelimeler: M. Eliade, Kutsal, Homo religiosus, Modern insan.

ABSTRACT

The purpose of this study is to analyse the experience of sacred based on M. Eliade's thoughts and historical process. In the historical process from modern man to *homo religiosus*, the sacred experience of man will be interpreted from different perspectives drawing on M. Eliade's understanding of *homo religiosus*. The following questions will be addressed: Can the sacred experience of man be interpreted in different ways throughout history? How should the journey of existence of *homo religiosus* be understood according to M. Eliade? How does *homo religiosus* analyze relationship between the profane and sacred based on its essence? Due to cultural, social and scientific developments, the understanding of man persisted throughout the Middle Ages transforms into a new understanding, namely modern man who questions meaning and value of life. According to M. Eliade, modern man distances himself from God making a distinction between profane and sacred. As the man is severed from the sacred, that is, from transcendent wholeness, he feels weak and alone in this world. Instead of discovering the sacredness of life in the profane world to which he does not belong, he is poisoned by turning towards his own pleasures. In order to free himself from this suffering, he must establish a dialogical process with the sacred. According to M. Eliade, man must transcend this opposition with *homo religiosus*, who can unite and achieve harmony within itself. *Homo religiosus* can make transition from profane experience to sacred by making the sacred itself ontologically recognisable, thus can have a unique experience. This unique experience, like paradox of the sacred limiting itself in profane, signifies universality within the uniqueness of man. What *homo religiosus* implies is that every human being has this natural capacity to establish a relationship with the sacred, regardless of whether the sacredness of this reality is innately or manly accepted.

Keywords: M. Eliade, Sacred, Homo religiosus, Modern human.

GİRİŞ

Kutsal² ile insanın karşılaşmasında ortaya çıkan tecrübe, kültürel, tarihsel, dini ve sosyal bağlamlara göre değişimi içermektedir. Bu değişim kutsal ile insan arasındaki ilişkiyi kavga, nefret, huzur, sevgi, korku, bütünleşme ve kopma gibi birçok farklı şekilde okumamıza izin vermektedir. Örneğin Orta Çağ'da insan ile kutsalın ilişkisi semavi dinlerin etkisiyle belirlenmekte; dindar insanın kutsal tecrübesi birleşme, bütünleşme, korku, sevgi üzerinden okunmaktadır. Modern dönemde ise insan ile kutsal arasındaki ilişki kopma, kavga, ayrışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern insan yaşama ve kendi benliğine profan (kutsal dışı) ve kutsal ayrımını katarak ikircikli bir durumun oluşmasına neden olmaktadır. Profan ve kutsal ayrımı insanın kutsal ile ilişkisini belli sınırlar içinde yaşamasına ve yeniden anlamlandırmasına neden olmaktadır. Tarihsel süreçte yaşanan bu dönüşümlerin anlaşılır hale gelmesi için insanın

İdil Kefeli¹ 

How to Cite This Article

Kefeli, İ. (2024). "Kutsal Tecrübesine Farklı Bir Yaklaşım: Mircae Eliade", International Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:9, Issue:3; pp:306-312. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12598713>

Arrival: 23 May 2024

Published: 30 June 2024

Academic Social Resources Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri ABD, Samsun, Türkiye

² Kutsal: Divan-ı Lügati't Türk'de "kut" kelimesi bereket, bolluk, uğur, devlet ve baht gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Mahmud, 2018). Türkçe'de ise kutsal kelimesi "kut"tan türetilmiş olup çoğunlukla sıfat olarak kullanılmaktadır. Kutsal sözlükte, "güçlü bir dini saygı uyandıran veya uyandırmayı gereken, kutsî, mukaddes; tapınılacak ve uğruna can verilecek derecede sevilen; bozulmaması, dokunulmaması, karşı çıkılmaması gereken, üstüne titrenilen; Tanrı'ya adanmış olan, tanrısal olan" anlamlarını içermektedir (Türk Dil Kurumu [TDK], 1988). Etimolojik olarak Arapça "kuds" köküne dayanan kutsal, temizlik, paklık anlamlarına da gelmektedir. Bu kavram, dini bir niteliğe ek olarak, eş zamanlı "sır", "müneccimlik", "falıcılık", "kahinlik" ve "şeytani kültürle ilgili" olan birçok etkinliği ve davranışı da içine almaktadır. Bu anlamda "kutsal; belli belirsiz bir şekilde şaşkınlık veren ve bir ayın vasıtasıyla kendisini zorla empoze eden bir olağan dışılıktır" tanımıyla da kabul görmektedir (Vergote, 2002).

yaşadığı bağlamda yaptığı sorgulamanın, kurgunun, kavganın ele alınması kutsal tecrübesinin temelini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada M. Eliade'ın düşüncelerinden hareketle insanın kutsal ile ilişkisi irdelenmiştir. M. Eliade düşüncelerini yapılandırırken homo religiosus'ı modern insan ile karşılaştırarak ele alır (Sarmış, 2023). Bu yüzden çalışmada modern insandan homo religiosus'a uzanan tarihsel süreç içinde insanın kutsal tecrübesi yorumlanmaktadır. Bu düşüncelerden hareketle çalışmada şu sorulara cevap aranmaktadır; insanın kutsal tecrübesi tarihsel süreçte farklı şekillerde okunabilir mi? M. Eliade'a göre homo religiosus'un var oluş serüveni nasıl anlaşılmalıdır? Homo religiosus profan ve kutsal ilişkisini kendi özünden hareketle nasıl çözümlenmektedir? Çalışmada konumuz gereği Orta Çağ insan anlayışından kısaca bahsedilmiş modern insanın düşünsel alt yapısının habercisi olan T. Hobbes ve J. Locke'un görüşlerine gerekli görüldüğü kadar yer verilmiştir.

MODERN İNSANDAN *HOMO RELIGIOSUS*'A

Orta Çağ boyunca semavi dinlerin etkisi altındaki insan "kul" olarak kabul edilmektedir. Bu anlayışa göre insan, toplum içinde doğuştan Tanrı tarafından ona verilen ereğini gerçekleştiren bir kuldur. Dindar insan Tanrı'nın tezahür ettiği kutsal sayesinde mutlak ve sonsuz olanla doğrudan ilişki kurabilmektedir. İnsan, kutsal sayesinde Tanrı'nın ontolojik gerçekliği içinde kendini ifşa etmektedir. Orta Çağ boyunca varlığını sürdüren dindar insan ile kutsal arasındaki bu ilişki kültürel, sosyal ve bilimsel gelişmelerin de etkisiyle dönüşüme uğramaktadır.

Dindar insandan modern insana geçiş Hobbes'un felsefesinde karşımıza çıkmaktadır. Hobbes'un felsefi antropolojisi insanı harekete geçiren gücün Tanrı değil, hazza ulaşma ve acıdan uzak durma isteği olduğunu vurgulayarak tamamen profan yaşama yönelmektedir. Bu da insanın profan merkezli yaşam anlayışının önemini arttırmaktadır. Hobbes'a göre; insan, kendi çıkarları peşinde koşan, çıkarlarını gerçekleştirmek için her türlü yolu deneyen, bu uğurda her zorluğu aşan, kendi mutluluğunu her şeyin üstünde tutabilen, bencil, asosyal ve amoral bir varlıktır (Hobbes, 2018). O'na göre insanın amacı, kendi arzusunun doyumuna odaklanmak ve kendi mutluluğudur. Bu mutluluk da bu dünyaya (profan) aittir (İşler, 2019). Hobbes, profan yaşamı ve profan yaşamın sağladığı mutluluğu vurgulayarak bu dünyadaki yaşamı ön plana çıkarmaktadır. Böylece insan için kutsalın dahil olduğu öteki dünya sadece belirli zaman ve mekânda hatırlanan, insanın içsel yaşantısını düzenlemek ve öteki dünyadaki mutluluğunu sağlamak için dua edilen, sınırları belirlenmiş bir alanda var olabilmektedir. Bu dönüşümle birlikte M. Eliade modern insanın profan ve kutsal ayrımı yaparak gündelik hayatında kutsala yer vermeyen, dünyada kutsalın tüm izlerini silmek için uğraşan, kutsalı sadece sınırlı bir alanda yaşamak zorunda kalan bir tutum geliştirdiğini vurgulamaktadır (Eliade, 2017a). Böylece modern insanın kutsal ile ilişkisi profan yaşam yüzünden kesintiye uğramakta ve belli sınırlara hapsedilmektedir.

Locke ile birlikte bu anlayış evrilmekte ve homo economicus'un habercisi olarak kabul edilmektedir. Locke'un felsefi düşüncelerinde insan; aklını kullanabilen, savaş istemeyen yani barışçı, sosyalleşebilen, uyumlu bir doğaya sahiptir. Locke'un, insan anlayışı aşkın bir hakikat ile belirlenmiş olan kuldun ve Hobbes'un pesimist antropoloji anlayışından farklılaşarak modern bireye dönüşme sürecini yeniden şekillendirmektedir (Kefeli, 2010). Locke'a göre insan mutluluğu, huzuru kilisede değil bu dünyada aramalıdır çünkü kilisenin amacı sadece öteki dünyadaki mutluluğu sağlamaktır. Kilise, yapısı gereği Tanrı ve Tanrı için yapılan eylemler ile ilgili olduğu için hiçbir şekilde bu dünya ile ilgili olaylarla ilgilenmemelidir. Ek olarak bu dünyayı ilgilendiren hiçbir konu veya olay ile ilgili gücünü de kullanmamalıdır (Locke, 2023). Böylelikle kutsal ile insan arasındaki ilişki insanın metafizik (irrasyonel) özellikleriyle ilişkilendirilerek gündelik yaşamın dışına çıkartılmaktadır. Bu durumda profan yaşamı belirleyen ona şekil veren insanın rasyonel yanı sıra kutsal yaşamı belirleyen insanın metafizik (irrasyonel) yanı olarak kabul edilmektedir. Locke'un felsefi antropoloji anlayışıyla birlikte insan, rasyonel ve otonom bir modern figür olurken kutsal tamamen yaşamın dışına itilmektedir. Bu durum insanı profan alana hapsedilip kendi içinde yalnızlaştırırken yeni bir dönüşümün de habercisidir.

GERÇEKLEŞEN DÖNÜŞÜM: *HOMO RELIGIOSUS*

M. Eliade'a göre modern insan yalnızlaşmış, kendi bilinç yapısını unutmuştur. İnsan, modern insana inat kendi özüne dönerek, kendisiyle yeniden tanışarak, öz bilincini hatırlayarak düştüğü bu durumdan kurtulmalıdır. İnsan ne Tanrı karşısında kul ne de modern insan gibi Tanrı'dan uzaklaşan, kopan bir varlıktır; insan bu iki karşıt durumu bünyesinde birleştirebilen ahengi yakalayabilen *homo religiosus*'tur. Modern insan, insanın özünde var olan ahengi anlayamadığı için kendisini saf tarihsel bir varlık olarak kabul edip kutsaldan arınmış bir evrende yaşamayı istemektedir. Fakat bu mümkün değildir çünkü insan kutsaldan arınamaz, dini inanış insanın bilincinde içkin, yapısal bir unsur olarak bizzat onun bilincinin yapıtaşısıdır (Eliade, 2015). *Homo religiosus*'un doğumunu sağlayan modern insan kendi özüne yabancılaşan, profan ve kutsal ayrımı yaparak Tanrı'dan uzaklaşan, kutsal ile ilişkisini belli sınırlar içinde yaşayan ve bu yüzden de kendi özünde ikircikliğe neden olan bir yaşam sürmektedir.

M. Eliade'a göre insan evrende var olduğu andan itibaren dini inanış içindedir fakat modern insan bu durumu fark edemediği için kendi doğasına yabancılaşmaktadır. İnsanın kendi doğasına yabancılaşması, kutsal ile insan arasındaki bağın zayıflamasına yol açarken M. Eliade tarafından bu durum bir "düşüş" olarak yorumlanmaktadır. Bu

düşüş sadece modern insanın yaşadığı benzersiz bir durum değildir. Hint İnan dinlerinde, Yahudilikte ve Yunan Latin geleneklerinde hatta yamyamlarda başlangıçta cennete ilişkin bir mitin var olması, bu mitin evrensel bir karakter ortaya koyduğunu düşündürmektedir. Bu mitler insanın yaptığı ritüel bir hata yüzünden gökyüzünün birden yeryüzünden ayrıldığını, ağacın kesildiğini, tepesi gökyüzüne değen dağın düzleştiğini anlatmaktadır. M. Eliade mitlerde belirtilen bu “düşüşü” tek Tanrılı dinlerde Adem ile Havva’nın cennetten kovulmasıyla ilişkilendirir (Eliade, 2022). Ona göre dini inanış insanın doğasına ait bir bilinç durumu olarak kabul edildiği için “düşüş” bu dünyada insanın kendine yabancılaşması olarak ele alınmaktadır. Bu durumda insan düştüğü dünyada kendini yalnız, ızdırap içinde ve zayıf hisseder; çünkü kendi bütünlüğünü, ahengini kaybetmiştir. İnsan ait olmadığı bu dünyada yaşamın kutsallığını keşfetmek yerine kendi keşfiyle daha fazla coşkuya kapılmakta; kendisini profan yaşamın kutsallarına M. Eliade’in deyişiyle yeni hiyerofanilere (kutsalın tezahürü) teslim etmektedir. Modern insan kendini profan yaşamın sunduğu deneyimlerden alabileceği zevklere bırakarak gündelik ihtiyaçlarını aşan kutsallıklardan uzaklaşmaktadır. Profan yaşamın güçlerini ve kutsallığını keşfetmek insanı zehirlemektedir (Eliade, 2017). Oysa *homo religiosus* içinde var olan ve engellenemeyen bir inanma duygusu ile bu durumu aşabilmektedir.

İnsan profan dünyanın keşfiyle damarlarında dolaşan zehrin verdiği anlık hazzı yani düşüşü bir mutluluk olarak yaşamaya başlarken özündeki birliği de unutmaktadır. İnsanın benliğini unutmaya neden olan zehrin anlaşılması ve ona göre panzehirinin oluşturulması gerekmektedir. M. Eliade’a göre panzehir insanın özündeki birliğini hatırlaması yani *homo religiosus*’tur. *Homo religiosus*’un tek bir amacı vardır, insanın “düşüşü” ile ortaya çıkan ayrılığı (profan/kutsal) bitirmek, özündeki birliği yeniden oluşturmaktır (David, 2013). Bu bağlamda *homo religiosus* zehrin farkında ve panzehiri de kendi bünyesinde taşıyan bir ahenge sahiptir. Bu ahenk Eflatun’un Phaidros diyalogunda biri güzel, asil ve diğeri çirkin, huysuz iki at tarafından çekilen at arabası alegorisini hatırlatmaktadır. Arabanın sürücüsü akıllı temsil eder ve akıl hakikati görür; iyi huylu at yani insani irade aklın hakikatin peşinden gitmesini destekler. Kötü huylu at ise arzuların, tutkuların etkisinde olduğu için onu aşağıya, görünüşler dünyasına doğru çeker (Platon, 2016). *Homo religiosus* akla sahip bir arabacı olarak her iki yönün de varlığının bilincindedir. Bu şartlarda insan kendi özünü hatırlayarak hakikate ulaşmayı tercih etmeli ya da arzularının peşinden giderek, profan yaşamda düşmüş olmanın ızdırabını yaşamaya devam etmelidir. *Homo religiosus* ne özüne ne de yaşama yabancılaşmadan bilincindeki bu ahenge, hakikate ulaşmalıdır. İnsan ona sunulan yaşam içinde özündeki birliğini sağlayabilirse kendini ifşa eden kutsalı keşfedebilmektedir.

İnsan kutsaldan kopmuş yani aşkın bütünlükten koparılmış, düşmüş olması nedeniyle bu dünyada kendisini zayıf ve yalnız hissetmektedir. Bu ızdırabın, yalnızlaşmanın temelinde olan “düşüş”; dini inanışa bir bilinç durumu olarak sahip olan *homo religiosus*’un “cennet özlemi”ni hatırlamasına neden olmaktadır. İnsanın profan yaşamında oluşan bu durum; cennet özlemini, yeniden aşkın olanla bütünleşme arzusunu içinde barındırır. Cennet özlemi, yani varlığın bütünüyle kutsala katılma isteği, gerçekte bizzat varlığının bir kopuş sonucunda oluştuğunu keşfeden insanın derin arzularıyla ilişkilidir. *Homo religiosus* cennet özlemiyle bir an bile olsa o ana dönmek için derin arzu duymakta ve var olmayı, izafiyet ve fanilikten kurtularak gerçeğe katılmayı arzulamaktadır (Yılmaztürk, 2003). M. Eliade’in düşüncelerinde kutsal herkese ulaşan bir etki alanına sahipken her insan bu etkiyi alabilme yeterliliğine ulaşamayabilir, kutsalın tezahürü ancak ona yönelmiş bir insanla ifşa olmaktadır. *Homo religiosus* kendi özündeki kutsala ulaşma düşüncesi ile hareket ederek diğer insanlardan farklılaşmaktadır.

Homo religiosus’un profan mekândan cennet özlemi sayesinde kutsala yönelmesine neden olan derin arzular R. Otto’nun düşüncelerinde de karşımıza çıkmaktadır. R. Otto, özlem, korku gibi derin arzuları kutsalın huzurunda oluşan dini tecrübeye vurgu yaparak dinin karakteristiği olarak sunar ve *numinous* kavramını kullanır. Otto için *numinous*, insanın kudretli ve çok üstün bir gücün karşısında kendini çok güçsüz, yetersiz hissetmesidir. Bu duygu; insandan bütünüyle farklı olan (ganz andere), insanın içine korku ve dehşet salan (tremendum), etkileyici, efsunlu (fascinans), kendisiyle bağ kurmaya çalışan insanı büyüleyen bir sırrın (mystery) farkında olmayı içermektedir (Otto, 2014). İnsanın *numinous*’u fark etmesinin biricik yolu bu durumun insana yol göstermesidir, yani kutsala duyulan özlemdir (Alles, 2001). M. Eliade’a göre kutsal ile ilişki kutsala duyulan derin arzu, özlem sayesinde kurulduğunda *homo religiosus* için hayat anlamlı olur.

M. Eliade’tan farklı olarak dini perspektif dışından konuşan Heidegger, modern insanın fırlatılmışlığına vurgu yaparak, Dasein’in bu durumdan kurtulmak için korku gibi bir derin duyguya sahip olması gerektiği üzerinde durur. Ona göre; korku esnasında Dasein’in akli başından gider, kendini yalnız ve tek hisseder ama bu varoluşsal bir “solipsizm” anlamına gelmez. Bu sayede Dasein kendine yeni imkânlar yaratır; yani Dasein’a kendi olma imkânı sunulmuş olur (Heidegger, 2019). Heidegger’e göre korku, Dasein’in kendisi hakkında korkmasıdır ki ancak ve ancak kendi varlığını kendisine problem eden var olanlar korkar. Dasein’deki bu durum Eliade’da olduğu gibi aslında insanın potansiyeli olarak kendi varlığının gerçek özünün keşfiyle mümkündür. Dasein’in bu dünyaya düşkünlüğü kendinden “kaçış” olarak kabul edilirken (Heidegger, 2011). M. Eliade’nin *homo religiosus*’un profan dünya zevkleri tarafından zehirlenmiş olduğu anlayışı da Heidegger’in düşüncelerini hatırlatmaktadır. İki filozof arasındaki fark daha çok “insanın düştüğü bu durumdan nasıl kurtulacağını” açıklarken karşımıza çıkmaktadır. Heidegger, metafizik çağrışımlardan uzak dururken, M. Eliade dini inanışın *homo religiosus*’ta potansiyel olarak var olduğunu söyleyerek Heidegger’in uzaklaştığı metafizik çağrışımlara kulak verir. Sonuç olarak Heidegger ve M.

Eliade da profan dünyanın insanda oluşturduğu düşkünlüklerden kurtulabilmesi ve kendisiyle tanışabilmesi için derin duyguları hatırlar. Bu duygu sayesinde profan dünyada yolunu kaybeden yersiz yurtsuz zavallı insan kendini sorgulayacak ve M. Eliade için aşkın olanla bütünlüğünü sağlayacak, Heidegger için “Varlığa” dönüşecektir. Eliade, *homo religiosus*’un bu durumdan kurtulabilmesi için metafizik özünü vurgularken Heidegger varlığın olagelmesine yoğunlaşır ve Dasein’in kendini yaratma özgürlüğüne yönelir, böylece Eliade’ın düşüncelerinden uzaklaşır.

M. Eliade’a göre *homo religiosus* modern insanın yaşadığı profan ve kutsal yaşam ayrımından özündeki birliğe dönerek kurtulmalıdır. *Homo religiosus* profan hayatın olağan akışında kutsal ile kurduğu ilişki sayesinde hem kendi eylemlerini anlamlı bir şekilde sürdürür hem de bu süreçte kendini ontolojik olarak inşa eder. M. Eliade’a göre hayatın olağan akışında kutsalı keşfetmek *homo religiosus*’un kendi içindeki kutsalı keşfetmesiyle ilgilidir (Adıbelli, 2011). Kutsal ancak onu anlamaya hazır insana kendini açar. Bu yüzden *homo religiosus* profan ve kutsal ayrımını aşmak için özündeki birlikten hareket ederek ikirciklikle mücadele etmeli kendini tanımalıdır. Bu onun için varoluşsal bir problemidir.

HOMO RELIGIOSUS’UN KUTSAL TECRÜBESİ

M. Eliade’ın arkaik insanın zihninden hareketle ortaya koyduğu kutsal anlayışı, dini fenomenlerle ilgili her kavramda karşımıza çıkmaktadır. Kutsal; sadece Tanrı’nın, tanrıların veya ruhların varlığını ve hatta bunlara olan inancı ima etmez (Baş, 1995), aynı zamanda farklı değerler ve şeylerin hiyerarşisinde örgütlenmiş bir dünyanın varlığını ve bu dünyaya olan inancı da ima eder. Kutsal, onunla ilgili bir tecrübeye sahip olmadığımızda dahi gerçekten vardır. Kutsala, teolojik bir yaklaşım, onun ba priori olarak, insan müdahalesinden veya tecrübesinden bağımsız olarak var olan nihai bir gerçeklik veya mutlak olarak var olduğunu destekler (Studstill, 2000). M. Eliade’a göre kutsalın tezahürü (hiyerofani) yani kutsalın kendini nesne, mit, mekân ya da simgeler aracılığıyla ortaya koyması asla bütünüyle, doğrudan değildir (...) fakat her durumda kutsal tezahür ettiğinde somutlanmış, dolayısıyla sınırlanmıştır (Eliade, 2017b). Örneğin Tanrı, kutsal bir taşa kendini ifşa ederse taş ampirik varoluşunun ötesinde ve dışında bir şeyin bilincidir; güç veya sertlik gibi fiziksel niteliklerden başka bir şeydir. Kutsalın tezahürü (hiyerofani), *homo religiosus*’un bilincindeki soyut fikirlerdir, bunlar doğal olamazken, insan zihninin böyle bir nitelik atfetmesi doğaldır. Örneğin bir taş fiziksel özellikleriyle var olmaya devam ederken aynı zamanda *homo religiosus*’un ona yönelmesiyle keşfedilmeyi bekleyen kutsal bir nesne olabilir. M. Eliade’ın, hiyerarfonilerle kutsalın ontolojik yapısına ilişkin apriori varsayımlarda bulunduğu düşünülse de aslında amaçlı bir nesneyi, yani öznel bir alımlamayı veya tanımayı konu ettiği de düşünülebilir. Bu durumda hiyerafoni özerk bir varlığın, nesnenin içkin bir özelliği olabileceği gibi aynı zamanda kutsallık tasavvurunun içkin bir özelliği de olabilir. Kısacası, hiyerafoni *homo religiosus*’a kendini ifşa ederken, *homo religiosus*’ta onu keşfetmek üzere yönelmişlik vardır. Bu yönelim biricikliğini korurken, hiyerafoni anlaşılmayı, keşfedilmeyi beklemektedir.

M. Eliade, kutsalı aktif fail olarak kabul etmek yerine, kutsal ile *homo religiosus* arasındaki ilişkiyi diyalojik bir süreç olarak görür. İnsan bilinç durumunda var olan bir farkındalıkla profan bir nesnede kendini ifşa eden kutsalı keşfetmelidir. Bir hiyerofanide ifşa olan kutsal, bazıları tarafından algılanırken aynı anda diğerleri tarafından görünmez olabilir. Kutsalın farkına varmak, sadece bir bilinç durumu olarak kabul edilen dini inanışın farkında olan insan için açıktır. Ancak bu açıklığı fark etmiş insan yani *homo religiosus* ile kutsal arasında karşılıklı (diyalojik) bir ilişki başlayabilir. M. Eliade insan ile kutsal arasındaki diyalojik süreçte kutsala amaçlı bir yönelim olduğunu vurgularken Tanrı’nın tezahürü ile oluşan kutsalın da insanın amaçlı yöneliminin diğer kutbunu oluşturduğunu söyler. Aslında kutsal asla insan tarafından seçilmez, yalnızca onun tarafından keşfedilir; başka bir deyişle kutsal insana kendini şu veya bu şekilde gösterir. Bu karşılıklılık kurgusal bir zamana, mekâna ihtiyaç olmadığını gösterdiği gibi aynı zamanda insanın kutsala amaçlı yönelimini içeren deneyimin her iki kutbunu da kapsamaktadır (Studstill, 2000). Bu durumda insan ile kutsal arasındaki diyalojik süreç, dile getirilemeyen bir anlatı değil tecrübi bir anlatı kaynağı oluşturmaktadır. İlginç bir şekilde, bu tecrübi anlatı, aynı zamanda evrenselleştirilemeyen gizli bir dini dürtü veya faaliyetle birlikte oluşur çünkü *homo religiosus* apriori olarak dini inanışa eğilimlidir. Kutsal ile oluşan tecrübi anlatı bu insani eğilimin kutsal ile karşılaşmasından doğan ifşadır. Ortaya çıkan durum her zaman özeldir ve belirli bir tarihsel duruma yerleştirilmiştir. Bu nedenle, *homo religiosus* yalnızca geleneksel bir kültürel çerçeveye ait değildir ve benzersiz bir dini davranış, kurumsallaşmış bir dine zorunlu bir aidiyet veya nesnel ve ontolojik olarak benzersiz bir kutsal şeyin tanınması iddiasında da değildir. Tersine; *homo religiosus*, kutsal sayılan bir gerçekliği tanıma ve onunla ilişki kurma konusunda doğal bir kapasitenin varsayımını ima eder. Aslında, *homo religiosus*’un iddia ettiği, insanın kutsalı keşfetme ve onunla dini olarak ilişki kurma kapasitesi, kutsalın nesnel olarak bağımsız mı yoksa insan tarafından inşa edilmiş mi olduğuna bakılmaksızın oluşur. Bu nedenle, *homo religiosus* için kutsalın doğası veya kutsallığının kökeni önemli değildir. *Homo religiosus*’un ima ettiği şey, bu gerçekliğin kutsallığının doğuştan mı yoksa insani olarak mı kabul edildiğine bakılmaksızın, her insanın kutsalla ilişki kurmak için bu doğal kapasiteye sahip olduğudur (Lopez, 2020). *Homo religiosus* kutsal ile girdiği karşılıklı ilişki de doğal kapasitesi sayesinde hiyerafoni keşfeder, bu biricik tecrübe halini alır.

M. Eliade’ın *homo religiosus* ile kutsal arasındaki karşılıklı ilişkisi Platon’un mağara alegorisinde filozof insanın hakikate ulaşma sürecini hatırlatmaktadır. Platon, mağara alegorisinde filozof insanı daha iyi anlamamızı sağlayan iki tür insandan söz eder; birincisi mağarada ellerinden kollarından zincirlenmiş olarak yaşayan, pasif, alıcı ve sadece

tanıklık eden insan, ikincisi ise aktif yani var olanla, verili olanla yetinmeyen, sorgulayıcı bilince sahip olan insandır. Mağarada ellerinden kollarından bağlı olarak yaşayan insanlardan sadece bir tanesi, yani sorgulayan filozof insan ışığın (iyi ideası=Tanrı) kaynağını merak eder ve doğuştan gelen iyiye yönelme isteğiyle Tanrı'ya doğru eğilim gösterir. Bilindiği gibi Platon'a göre; filozof hakikati görmeyi seven kişidir, yani o, hakikati arayandır. Filozof; güzel şeye bakıp yalın güzelliği göremeyenin, bunu görenin ardından gidemeyenin bir sürü doğru şeye bakıp doğruluğun kendisini göremeyenlerin sahip olduğu sanıların aksine onların ardındaki hakikati merak edip hakikat karşısında aktif olandır (Platon, 2019). Bu insan anlayışı, M. Eliade'nin görüşlerinde kendi kutsalını fark etmiş ve ona yönelmiş homo religiosus olarak düşünülebilir. *Homo religiosus* bu dünyada yalnızlığından kurtulup aşkın ile bütünleşme çabasında Platon'un filozof insanının yolunu takip etmektedir. Bilindiği gibi M. Eliade'a göre herkes kutsalın tezahürünü keşfedemez, o sadece kendi özündeki bilincin farkına varana gözüktür. *Homo religiosus* kendi özünden hareketle kutsalı keşfettiğinde Platon'un zincirlerinden kurtulan filozof insanıyla benzer yorumlanabilir. Platon Theaitetos diyalogunda “düşünme; ruhun, incelediği konular hakkında kendi kendisiyle yaptığı bir konuşmadır. Ne zaman ki ruh ister yavaş ister hızlı ilerleyerek bir karara erişip kendi kendisiyle uyuşur, yargılarında ikircikli olmaz, o zaman hakikate yürüyüş başlar.” demektedir (Platon, 2017). Bu durumda filozof insan kendi içindeki ikirciklikten kurtulmuş, içsel var oluşunu tamamlamış, idealar âlemine yönelmiştir. M. Eliade'a göre *homo religiosus*; dünyayı, olayları ve kendi varoluşunu anlamlandırdıktan sonra hiyerofaniyi keşfederek Platon'un filozof insanı gibi ikircikten kurtulur ve hakikate yürür. *Homo religiosus* ile kutsal arasındaki diyalojik süreçte oluşan varoluşsal kriz, onun var oluşunun parçasıdır. Platon'da M. Eliade'nin düşüncelerindeki kutsal mekânın karşılığı idealar âlemi olarak kabul edilirse, kutsalın tezahürü aracılığıyla aşkınla bütünleşen insan Eflatun'un düşüncelerinden hareketle okunabilir. Hem filozof insan hem de *homo religiosus*, idealar âlemi/kutsalın hem bir parçası hem de taşıyıcısı olarak konumlandırılabilir.

Homo religiosus için kutsal ve profan ayrımı yaşamın, mekânın türdeş olmasını engeller. Bu anlayış modern insanın seküler düşüncelerini hatırlatsa da M. Eliade tarafından kutsalın diyalektik yapısını görmemizi sağlamaktadır. Bu diyalektikte “bambaşka türde” bir şeyin, bizim dünyamıza ait olmayan bir gerçekliğin, bizim “doğal”, “kutsal-dışı” dünyamızın parçası olan şeylerde tezahürü gerçekleşir (Eliade, 2017c). Böylece modern insanın profan olarak kabul ettiği nesnelere veya mekânlar, kutsalın tezahür edebileceği alanlar olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Profan ve kutsal arasındaki diyalojik süreçte profan nesne, mekân her an kutsala dönüşebileceği için aralarında bir kopukluk değil sürekli yenilenen bir ilişki vardır. Bu diyalektik süreçte, kutsalın tezahürü olan her şey hem kendisi hem de kendisi olmayandır. Herhangi bir nesne veya mekân, kutsalın kendini açığa vurmasına (tezahürüne) yardım ederken, kendisi olmaya devam eder (Yakın, 2019). Hiyerofani olan bir mekân, nesne hem o mekâna ait doğada varlığına devam ederken hem de *homo religiosus*'un ona verdiği anlamı taşır. *Homo religiosus*'un kutsal tecrübesi, kutsalın kendini belli bir sınır içinde göstermesi ve mutlaklığına gölge düşürecek bir şekilde var olmasıyla ifşa olmuştur. Aslında bu durum bir mutlaklık kaybı değil tersine mutlaklığını daha net ortaya koymasına yol açan bir durum olarak düşünülür. Bu, kutsal ile kutsala yönelen, kutsalı keşfeden *homo religiosus* arası anlaşılabilirliği sağlayan bir yoldur. *Homo religiosus* ile kutsal arasındaki karşılıklı ilişki ancak hiyerofaniler sayesinde yani kutsalın insanın anlama düzeyine yaklaşmasıyla mümkündür (Eliade, 2017b). M. Eliade'a göre, *homo religiosus* hem bilinçli hem de bilinç dışı deneyimlerden oluşur; onun bu benzersiz yapısı kutsalın aşkın, metafizik özelliğiyle doğanın tümünde ya da doğadaki herhangi bir şeyde ancak sınırlanarak içkin hale gelebilmesini anlamamızı sağlar. İnsan ile kutsal arasındaki karşılıklı ilişki ancak bu paradoksal durumda ortaya çıkar. Kutsal, bir mekânda, nesnede tezahür ederken *homo religiosus* ona yakınlaşarak kendi özüne yaklaşır (Eliade, 2017c), profan dünyadaki yalnızlıktan kurtulur.

SONUÇ

Kutsal tecrübesi arkaik dönemden günümüze birçok bağlamda varlığını hem kabul hem de devam ettirmektedir. Eliade'a göre bunun nedeni, her ne kadar tarih ve kültürle kuşatılmış olsa da kutsal tecrübesinin yapısı ve içeriğindeki benzerlik farklı perspektiflerdeki inanç sistemlerinin ifade biçimlerine de yansımalarıyla var olmaktadır. Eliade, kutsalın insanın bilinç yapısının bir unsuru olduğunu, bilincin tarihinde bir evre olmadığını vurgulayarak bu durumu anlaşılır kılmaktadır. Kutsal, kutsallık algısı, insanlık tarihinde geçilen bir aşama olmayıp insan bilincine içkin bir yapıya sahiptir. Bu yüzden anlamlı bir dünya ancak kutsal ile insan arasındaki tecrübede ortaya çıkar. Bu diyalojik süreç *homo religiosus*'un yaşama anlam katmasını sağlayan varoluşsal mücadelesidir.

M. Eliade diyalojik sürecin, kutsalın ontolojik olarak dönüşerek kendisini sınırlı mekânda, nesnede insana ifşa etmesi ve bu ifşanın insan tarafından keşfedilmesiyle mümkün olabileceğini söylemektedir. Bu karşılaşma *homo religiosus* için kaotik olan yaşamı yeniden inşa etmekte ve onun için yaşamda anlam oluşturmaktadır. *Homo religiosus*'un sürgün hayatı onun özüne dönerek kutsalın tezahürünü keşfetmesi sayesinde yeni bir hayatın başlangıcına dönüşmektedir. Ona göre kutsal tecrübesini yaşamak, pozitivist felsefe ile kabul gören insan bilincinin bir evresi değil, insan bilincinde var olan ve keşfedilmeyi bekleyen temel unsurdur. Kutsalın keşfi, insanın kutsal ile ilişkisinde bir diyalektik bütünleşmeye neden olduğu için insandaki boşluğu, yersiz yurtsuzluğu ortadan kaldırmaktadır. Bu yüzden kutsal tecrübesini yaşamak, kutsalı keşfetmek *homo religiosus* için varoluşsal bir değere sahiptir. *Homo religiosus*, kutsal ile ilişkisinde kendine Tanrısal bir dünya kurup kendi özüne ters düşmesiyle oluşan kaosu kozmosa

dönüştürürken modern insanın unuttuğu özünü hatırlamakta ve kendini de sürgünden kurtarmaktadır. Kutsalın tezahürü sayesinde kutsal ile bütünleşme imkânı yaşayan *homo religiosus*, kutsala konu olarak seçilmiş mekânın, nesnenin de profan mekânda başkalaştığını ve kendini çevreleyen diğer şeylerden ayrıldığını görmektedir. Aynı *homo religiosus* gibi kutsalda profanda kalmaya devam ederken başkalaşmaktadır. Kutsallık boyutu kazandığı andan itibaren profan, dolaysız ve görünür kimliğinden farklı bir duruma gelmektedir. Bu durum *homo religiosus*'un bilinç hallerindeki değişimle de kendini gösterir. M. Eliade için önemli olan *homo religiosus*'un bu bilinç hallerinin anlaşılması, fark edilmesidir.

Homo religiosus'un kutsal ile yaşadığı diyalojik süreç hem biricik hem de evrensel, hatta bu ilişkideki biricikliğin kaynağı insanın evrensel yapısından kaynaklanmaktadır. *Homo religiosus* evrensel bilinç halleri sayesinde kutsala özlem içindedir, bu yüzden hiyerofanileri keşfeder. *Homo religiosus*, kutsalın kendini ontolojik olarak fark edilir kılmasıyla profan tecrübeden kutsalın tecrübesine geçiş yapabilmekte ve biricik tecrübeyi yaşayabilmektedir. Aynı kutsalın profanda kendini sınırlamasındaki paradoks gibi insanın kutsal tecrübesindeki biriciklik onun evrensel yapısından kaynaklanmaktadır. *Homo religiosus*, Herakleitos'un "karşit olanlar bir araya gelir ve en güzel uyum ortaya çıkar" cümlelerini hatırlatırcasına biricik var oluşunu evrensel bir ilişkide gerçekleştirir.

KAYNAKÇA

Adıbelli, R. (2011). *Mircea Eliade ve Din*, İz Yayınları, İstanbul.

Akdemir, F. (2019). "John Locke'ta Hoşgörü Anlayışı Bağlamında İnanç Özgürlüğü Problemi ve Din-Devlet İlişkisi", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 27:131-15.

Alles, D. G. (1995). "Toward A Genealogy Of The Holy: Rudolf Otto And The Apologetics Of Religion", *Journal of the American Academy of Religion*, 69 (2): 323-341.

Baş, H. M. (1995). "Mircea Eliade Hayatı, Eserleri ve Düşüncesinin Temel Temaları", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Dorin, D. (2013). "Homo Religiosus in the Scientific Work and Fantastic Prose of Mircea Eliade", *Bulletin of the Transilvania University of Braşov* 6 (55):19-26.

Eliade, M. (2017a). *Mitler, Rüya ve Gizemler* (Çev.: Cem Soydemir), Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Eliade, M. (2017b). *Dinler Tarihine Giriş* (Çev.: Lale Arslan Özcan),

Eliade, M. (2017c). *Kutsal ve Kutsal-dışı* (Çev.: Ali Berktaş, Çev), Alfa Yayınları, İstanbul.

Eliade, M. (2022). *İmgeler ve Simgeler* (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Heidegger, M. (2011). *Varlık ve Zaman* (Çev.: Kaan H. Ökten, Çev), Agora Kitabevi, İstanbul.

Heidegger, M. (2019). *Metafizik Nedir?* (Çev.: Yusuf Örnek), Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.

Hobbes, T. (2018). *Leviathan* (Çev.: Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

İşler, E. (2019). "Thomas Hobbes ve J. J. Rousseau'da İnsan Doğası ve Barışın Olanacağı", Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Kaşgarlı M. (2018). *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi*. (Çev.: Besim Atalay), TDK Yayınları, Ankara.

Kefeli, İ. (2010). "John Locke'un Felsefesinde Birey-Devlet İlişkisi", Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Kirman, M. A. & Özbolat, A. (2017). "İslam, Kutsal ve Seküler", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2): 19-41.

López, J. I. (2020). "Homo Religiosus: Reasons For A Reconsideration.", *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 19 (57): 18-31.

Otto, R. (2014). *Kutsala Dair* (Çev.: Sevil Ghaffari), Altıkırkbeş Yayınları, Ankara.

Platon (2016). *Phaidros* (Çev.: Birdal Akar), Bilge Su Yayıncılık, Ankara.

Platon (2017). *Theaitetos* (Çev.: Birdal Akar), Bilge Su Yayıncılık, Ankara.

Platon (2019). *Devlet* (Çev.: M. Ali Cimcoz & S. Eyüboğlu), İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Sarmış, M. (2023). "Mircea Eliade'nin Homo Religiosus Yaklaşımının Din Sosyolojisine Uzanımları". (Ed. Yaşar Türkben), *İlahiyat Alanında Uluslararası Araştırmalar VII*, Eğitim Yayınevi, İstanbul.

Stodstill, R. (2000). "Eliade, Phenomenology, And The Sacred", *Religious Studies*, 36 (2): 177-194.

TDK (1988). *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara.

Vergote, A. (2002). Kutsal (Çev.: Halife Keskin & Asım Yapıcı), Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2(2): 207-235.

Yakın, R. (2019). “Mircea Eliade’de Kutsalın Diyalektiği”, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

Yılmaztürk, B. F. (2003). “Mircea Eliade’nin Kutsal Anlayışı”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.